

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLVIII. évfolyam.

Szeptember—Október.

5. füzet.

A történelem Jézusa.*

Írta: Gálfi Lőrinc.

A nagy latin költő mondása, hogy az idők változnak és mi is megváltozunk azokban, nemcsak abban az értelemben igaz, hogy az egymás után következő évek folytonos változásokat hoznak a történelem színpadjára, amennyiben az egyik nemzedék arról eltűnik és a másik megjelenik éppen úgy, amint ez intézetünk életében is történik. Hanem különösen igaz e mondás a változó nemzedékek lelki életére, szokásaira, izlésére, gondolkozására, igényeire és törekvéseire vonatkozóan. Ennek a változásnak örök folyamata alól, mint lelki szükséglet, természetesen a vallásos gondolkozás és hitbeli meggyőződés sem lehet kivétel.

És minél inkább óhajtanak az egyházak örökre érvényes hitelveket megállapítani, a történelem és az élet az egyházaknak minden ilyen törekvését annál inkább keresztül húzza. Amikor a keresztény egyházban kialakult az a fontos elv, hogy csak azok lehetnek az egyház dogmái, amiket mindenütt, mindenkor és mindenki — semper, ubique et ab omnibus — hitt, akkor állott elő a legnagyobb szakadás, amely az egy akol és egy pásztor eszméjét beláthatatlan időre lehetetlenné tette. S az egyesülésre ma még sokkal kevesebb kilátás van, mint volt valaha.

A húszadik század vallási gondolkozása előtt alig van olyan vallástétel, amely körül a keresztény világ osztatlanul sorakoznék. Ehelyett inkább azt találjuk, hogy a nézeteltérések mindinkább szaporodnak. A keresztény fe-

* A teológiai intézet megnyitó ünnepélyén felolvasott értekezés.

lekezetek száma az évtizedek folyásával folytonosan növekedik, hogy a különböző emberi igényeket kielégíthesse. Sőt az ugyanazon felekezet kötelékébe tartozó egyének is mind kevésbé tudják egymást megérteni és az egyéni meggyőződések éppen a legnagyobb egyházakban állanak legtávolabb a multnak elfogadott hagyományaitól és meghatározásaitól, részvétlenséget és közönyösséget szülve az egyénekből.

E jelenségen csodálkozunk azonban éppen nem lehet és nem szabad. Mert az emberiségnek az évezredek folyása alatt szerzett új meg új tapasztalatai, tudásának gyarapodása, a természet törvényeinek bővebb megismerése, áttekintésének kitágulása és elmélkedésének eredményei a gondolkozás egész mezejét újra felásták, elrendezték, beültették, felépítették és átalakították céljainak és izlésének megfelelő módon. Ennek az ásásnak, rendezésnek, rombolásnak, építésnek és átalakításnak nagy munkáján a vallási gondolkozásnak egyik terén sem olyan élénk, mint a kereszténység megalapítójának, Jézusnak, a személye körül.

Igaz, hogy e fontos kérdésben az elmúlt tizenkilenc százacsztendő közül egyik sem volt létlen, mert e nagy személyiség mindig foglalkoztatta a keresztény elméket s azokat a történelem bizonyossága szerint a legkülönbözőbb gondolatokra vezette. De a kérdés mégis legkifejezettebb és majdnem egészen új alakjában áll a húszadik század gondolkozása előtt.

Ugyanis a Jézus követői annyit elmélkedtek, annyit határoztak és tanítottak a Jézus személyéről, hogy a hozzá tapadt költött rész mellett a valóság és történelmi tény egészen elhalványodott és háttérbe szorult s annak megállapítása ma már, ha tán nem is teljes lehetetlen, mindenesetre óriási akadályokba ütközik részint az elmúlt hosszú idő miatt, részint a fennmaradt adatoknak egymással is ellentétes és megbizhatatlan volta miatt, részint a már elfogadott és megcsontosodott nézetekhez való ragaszkodás miatt és részint a fennálló zavarok eltüntetését célzó kísérletek és elméletek sokasága és ezek érdekeinek ellentétes volta miatt.

Nem lehet a céloom az, hogy ebben a nagy, zürzavarban csak kísérletet is tehessek egy tanévet megnyitó értekezésben a nagy kérdés megoldására. Azonban óhajtom azt, hogy a kérdést lehető komoly alakjában vigyem azon ifjak elé, akik életüknek munkáját a Jézus egyházának építésére és az ő elveinek megértésére és terjesztésére akarják szentelni. Nem kívánom, hogy szavaimat megdönthetetlen igazságoknak tekintsék s esetleges egyéni felfogásomat mindjárt a saját magukévá is tegyék, mert meggyőződésem, hogy mindenki számára csak az az igazság, amit saját maga megvizsgálás, tapasztalat és elmélkedés után igazságnak elfogadott. Ha azonban szavaim és az azokban nyílvánuló nézeteim gondolatokat ébresztenek és esetleg munkásságra is serkentenek egyeseket a kérdés tanulmányozása körül, céloom teljesen el lesz érve.

Új századunk teológiai gondolkozásában a legsajátosabb és legjellemzőbb jelenség annak az elméletnek makacs előtérbe jutása, mely a Jézus történeti létezését egyenesen megtagadja s őt az emberi képzelődés költött alakjának, mitológiai személynek tartja, ki a valóságban soha sem élt, nem tanított, nem halt meg az ő tanításaiért és így, a kereszténységet sem alapíthatta, hanem csak az egyformán képzelődő emberek rokonszenve és érdeke teremttette és tartja fenn őt ma is. Ez elmélet egészen újnak nem tekinthető, minthogy már a múlt század közepén kifejezést nyert Bauer Brunó német teológusnál, mely ellen a pápai Syllabus már 1864-ben kijelentette, hogy téved az, aki azt tanítja, hogy mindkét testamentumban vannak költött mítoszok és maga Jézus Krisztus is «mythica fictio».

Azonban mindenesetre új az a komoly buzgóság, mely ez elméletet jelen századunkban hirdeti, amely új meg új bizonyítékokat akar elméletének erősítésére elfogadtatni, amely a teológiai elmélkedés klasszikus hazájában, Németországban, városról városra járva előadásokat tart, vitatkozásokat rendez és minduntalan megjelenő önálló irodalmi művekkel és a kor színvonalán álló tudományos értekezésekkel az elmélet körül a propagandát állandóan felszínen tartja és számára hívőket is szerez, bár ez neki

inkább csak a műkedvelő és nem a szakértő közönségnél sikerül.

Ez elmélet hirdetői lánaiat a tudomány, az igazság, a bölcsészet és igaz vallásosság nevében terjesztik, míg az egyház és a kereszténység lényege azokból nagyrészt hiányzik. Éppen azért igen sokszor úgy tűnik fel az elmélet, mintha az a tudományos bibliai kritikának s minthogy ezt leginkább az úgynevezett szabadelvű teológia használja, egyenesen a szabadelvű teológiának gyümölcse lenne. Valójában azonban ez elmélet és a szabadelvű teológia inkább ellenlábások. A szabadelvű teológia lényege e kérdés körül tulajdonképpen az, hogy a Jézus személyét minden hozzátapdott idegen elemről tisztítsa meg és Jézust a maga történeti valóságában kiválóságaival és gyarlóságaival, igaz és esetleg téves nézeteivel együtt ismerje meg és értékelje ezek szerint. A Jézus történeti létezését tagadó elmélet azonban éppen a szabadelvű teológusok által keresett és hirdetett Jézust akarja a történelemből kivenni és a mesék világába áttenni. Így ez elmélet semmiképpen sem a szabadelvű teológia szülöttje, hanem annak ellentéte, és érvényre jutásával annak éppen megsemmisítője volna. Minthogy pedig az unitárius teológia magát mindig azonosította a szabadelvű teológiával, ez új elmélet, különösen érdekel minket, mert egyenesen létjogosultságunkat vonja kétségbe. Egy olyan mitológiai alak, ki nem él, ki nem tanította az embereket istennek helyesebb megismerésére, ki tényleg nem alapította a nevével elnevezett egyházat, mint más vallásalapítók a magukét: az unitárius hitben semmi szerepet nem játszhatik, hanem megszűnik tényező lenni és az az unitarizmus vallás maradhat ugyan, de nem keresztény vallás.

Azonban az új elmélet mindenesetre szoros összeköttetésben áll a bibliai kritikával, amelynek elért eredményei sugallhatták magát az elméletet és annak terjedését folyton segíthetik is. Ugyanis a bibliai kritika mai állásában arról tesz tanuságot, hogy a Jézus személyéről a bibliában tanított állítások jelentékeny része nem történeti valóság, hanem részint kegyes elmélkedés, részint egyházi érdek által sugallt állítás, részint tudatlanságon és félreértésen

alapuló tévedés, részint idegen forrásokból, különösen az ó-testamentumból és mithológiákból kölesönzött adatok vagy hasonlóságok. Az újtestamentum könyvei nem a Jézus életéről és tanításairól felvett hiteles tudósítások, hanem azokról szóló elmélekedések, koruk tudásának megfelelő feldolgozások, gondolkozási irányt és rendszert szolgáló iratok. E feldolgozásban pedig különösen nagy szerepet játszottak a népek mithológiai adatai, amelyeket a Jézus követői átvittek a Jézus személyére. De mihelyt e mithológiai elem létezését elismerjük a Jézus életéről és tanításairól szóló bibliai adatok között, már megnyitjuk a kaput az új elmélet számára, mely e mithológiát az összes adatokra kiterjeszti és általánosítja, Jézust pedig mithológiai hőssé, emberré lett istenné alakítja át. Igen jogosúlnak látszik tehát az a felfogás, mely az egész új elméletet a bibliai kritika tülhajtásából származott mellék-eredménynek tekinti.

Igy az új teória a szabadelvű teológiával teljesen ellentétes irányt szolgál és csak módszerükben egyeznek meg, amennyiben mindkettő tudományos alapon, emberi értelemmel, természetes következtetéssel és a gondolkozás más téerein is ismert és elfogadott törvényeivel igyekezik a maga igazságát kimutatni. Mindkettő mögött ott áll a modern kornak az újtestamentum idejével ellenkező világnézete, mely a természetnek tapasztalás útján megismert változatlan törvényeiben és nem időről-időre személyesen változó és nem értett tüneményekben keresi és találja meg az istenit, a tökéletest, a világrend célját és fenntartóját.

A tapasztalatokban szegény és ezért tudatlan ember ezer olyan jelenség mögött, amelyet ma a természet megismert törvényeivel megegyezőnek ismerünk, természet fölött álló erőket lételezett fel és hitt s így csodáknak gondolt olyan dolgokat, amelyek nem voltak csodák. Ha a lázas beteg félrebeszél, ha aki nem látott, szeme látó tehetségét visszakarta, ha az öntudatlan magához tért, ha a megbénult szerv erejét visszanyerte: az mindjárt csoda lett, amely mögött valamelyes istenség hatalmának megnyilatkozásáról keresték. Az a kérdés, hogy az ilyen

esetek történeli lehetőségét egyenesen meglagadjuk-e, vagy pedig csak egy naiv kornak magyarázását, okoskodását és következtetéseit tartjuk helyteleneknek, míg magát a jelenséget valódinak. A szabadelvű teológia az ilyen esetek lehetőségét elismeri, de azokra új és természetes magyarázatot ad, míg az új teória hívei az ilyen úgynevezett csodákat is a Jézus személyével együtt a mesék világába teszi. Eljárása mindenestre radikális, de teljesen jogosúlnak semmiesetre sem tekinthető.

Lehet-e csodálkoznunk azon, ha tudatlan és vizsgálat nélkül, vagy hiányos megvizsgálás után ítélő korban bármely természetes jelenség is helytelen magyarázathoz jut, a képzeletben megnövekedik és a csodákra vágyó lelkekben csodává lesz? Ha a Jézus hallgatói megéheztek és vallásos hangulatukban élelmüket megosztva mindnyájan megelégtültek, sőt fölöslegük is maradt, kell-e csodálkoznunk azon, hogy évtizedek múlva ez esemény úgy jelenik meg, mint csoda, mely szerint Jézus az ő kevés készletével egyszer négy, máskor meg öt ezer embert vendégtelt még s a maradék még több volt, mint az eredeti készlet? Hiszen e csodaszerető hajlam még isteninek éppen nem nevezhető dolgot is elvégeztet Jézussal, amikor egy fügefát azért száríttat ki vele, mert nincs rajta füge, hogy vele éhségét enyhítse és pénzdarabot is teremtet vele egy hal szájában, hogy Péter azzal fizethesse meg a templomi adót. Ez úgynevezett csodák a józan felfogásu magyarázat szerint történeli eseményekből is keletkezettek s csak a későbbi magyarázatok tették őket csodákká.

És miért ne találhatott volna ki egy csodákban hívő kor Jézusról olyan csodákat is, amelyeknek semmi történeli alapjuk nem volt, vagy amelyek a kellemetlen valót, a Jézus szomorú történetét kedvező világitásba helyezték, vagy éppen kimagyarázzák és annak fényt kölcsönözzenek? Ma már csakugyan nem áll módunkban, hogy a Jézus születésének és ifjúságának hiteles körülményeit megállapíthassuk, mert azokról még az evangéliumi írók is nagyon keveset és egymással nem egyező adatokat tudtak összeállítani. De az mégis csak megérthető emberi értelemmel és más példákon is, hogy egy bámulatos jel-

lem körül mondták keletkeztek, amelyek életének kezdetét és végét különösen rendkívülinek és éppen csodásnak is tüntették fel. Azonban egy nagy jellem történeli voltát nem semmisíthetik meg a körülötte keletkezett mondták még akkor sem, ha ezek nyilván nélkülözik a történeli alapot. A tudomány bizonyíthatja azt, hogy Jézus nem születhetett és nem támadhatott fel úgy, amint azt az evangéliumok tanítják, de ez még nem lesz bizonyíték arra, hogy egyáltalán nem is élhetett.

Az új világfelfogás, amelyet természettudományi felfogásnak is nevezhetünk, a teológiában nem egyéb, mint a theizmus, mely az ismeretelmélet terén is egészen más eredményekhez vezet, mint a régi deizmus. A deisztikus felfogás ugyanis az embernek tán minden fogalmát, de mindenestre vallási fogalmain kivülről származottaknak, egyenesen istentől jötteknek és éppen ezért tökéleteseknek tekintette, amelyeknek el nem fogadása bűn volt, amit isten megbüntetett, sőt megbüntetni az ember is magát jogosítottnak tartotta. Ezért minden új fogalom számára új kijelentés is kellett. Vagyis a természetfölötti beavatkozás, istennek az emberrel való csodás érintkezése elengedhetetlen értelmi követelmény volt. És elfogadott nézeteket, amelyeket előbbi kijelentés már szentesített, ha azok helytelenek is voltak, csak úgy tehetett újakkal és jobbakkal helyettesíteni, ha ezek kijelentésénél az isten újabb megjelenése bebizonyított. Ezért látjuk, hogy a bibliában más helyeken is, de különösen a Jézus új fogalmainak terjesztésénél az írók mindent elkövetnek arra, hogy az istenség jelenlétét, személyes működését vagy legalább jóváhagyását az emberek előtt bebizonyítsák. A Jézusról szóló újtestamentumi tudósításoknak egy jelentékeny része éppen ennek a törekvésnek szolgálatában áll.

A theisztikus felfogás mellett azonban az elhitéstésnek, a tekintélyre emelésnek e szüksége egészen elenyészik. Az új fogalom e felfogás szerint nem külső úton kerül az emberbe, hanem megfigyelés, tapasztalás és elmélkedés útján. Nem is isteni, nem abszolút és nem tökéletes az, hanem emberi, amely újabb megfigyelés és bő-

vebb tapasztalat által változhatik és tökéletesedhetik, de az isteni szentesítést a maga helyes és igaz voltával hordja önmagában. E felfogás szerint a Jézus tanításai nem azért helyesek vagy igazak, mert azokat ő mondta, vagy mert azokat általa az isten jelentette ki, vagy hogy benne éppen az isten testesült meg és tanított, hanem azért, mert azokat mai tapasztalataink és gondolkozásunk is helyeseknek és igazaknak itéli. Mihelyt olyan nézetet vagy eljárást lételezünk fel Jézusban, amelyet a mi tapasztalataink és ítéletünk nem erősít meg és nem tud helyesnek és igaznak tartani, az azonnal elveszti előtünk belső tekintélyét bármilyen erős külső bizonyíték mellett is, vagy pedig magunk jutunk meghasonlásba önmagunkkal és semmisítjük meg énünket.

Ez új felfogás szerint a kijelentés nem külső, vagy természet fölötti és csodás isteni ténykedés, hanem belső jelenség, mely a lelki élet törvényei szerint jelenik meg és jelent meg úgy a prófétáknál, mint Jézusnál és más nagy lelkeknél is, akik magukat a kötött tekintély, a legalizmus járma alól felszabadítva és önmagukhoz hűvek maradván hirdették azt az istent, amely az ő lelkükben volt. Ez a kijelentés nem holt betű, hanem élet, amely megvolt a Jézus élete nélkül is, és amelyet semmi zsinat nem tud megkötni és dogmává tenni. Ez a kijelentés folytonos haladás, amelyet megállítani nem tud még az sem, ha Jézus vagy akárki is azzal ellenkezőt tanított volna.

E szabadelvű teológiai felfogás szerint Jézus nem természet fölött álló lény, aki csodás módon jutott emberi élethez, aki társalkodott a Sátánnal és más gonosz szellemekkel, aki előtt személyesen megjelent Mózes és Ilyés, akinek szolgáltak az angyalok, aki rendelkezhetett volna az égi seregek sokaságával, vagy akinek akaratára a halak összegyűltek a fogásra és a betegek meggyógyultak és elszáradt szervek megújultak. Hanem ember-testvérünk ő, akiben azokat a személyes tulajdonokat tiszteljük és szeretjük, amelyeket más embertársunkban és saját magunkban is megtalálunk s akiben azokat a lelki tehetségeket bámuljuk, amelyek minden embert tiszteltté és becsültté tesznek közöttünk és az utókor előtt is. Ő

nem magát mutatta meg az emberiségnek, mint a vallásos tisztelet tárgyát, vagy az isteni mindenhatóság részét, hanem mindig az istenre mutatott, akihez ő imádkozott, akinek az akaratát ő be akarta tölteni, akinek a megelégedésére ő is vágyott, és akihez hasonlónak lenni törekedett. Benne tehát nem a csodatevő Messiást, nem a gondolatokat is tudó felsőbb lényt, nem a jövőt is ismerő jóst keressük többé, hanem a törekvő, az érző, a dolgozó és szenvedő embert, aki eszméiért küzd, aki embertársai javáért magát is feláldozza s aki embertársait is arra az erkölcsi és lelki színvonalra akarja felemelni, amelyen önmaga áll.

Ezt a történelmi Jézust keresi a szabadelvű teológia napjainkban és küzdi a maga nagy harcát egyfelől a múltnak létes hagyományaival, meg nem érthető elítéléleteivel, másfelől pedig a valóban értékes elemek megtartását akarva, a túlzó radikalizmus tévedései és elhamarkodott ítéletei ellen. Feltevése az, hogy a supranaturális elemek csak félreértés és félremagyarázás útján jutottak a Jézus személyéhez, de mögöttük nemesak egy képzelődés által teremtett mitológiai alak van, hanem a valódi történelmi Jézus, aki elegendő alap a kereszténységnek, mint történelmi jelenségnek megértésére. Célja az, hogy eltávolítva a hozzá tapadott idegen elemeket, visszaállítsa Jézusnak eredeti alakját, amennyire az csaknem kétezer esztendő múltán is lehetséges. Meggyőződése, hogy e célját meg is tudja valósítani a fennmaradt történelmi részletek alapján a modern kor tudományos eszközei útján. E visszaállítása az eredeti alaknak természetesen nem lehet tökéletes, mert ma már nem adhat az ő életéről folytonos és megszakítás nélküli képet. De amit ad, az az ő személyiségébe való igaz belepillantás, amelyben jellemének, gondolatainak és tanításainak valódi részletei lesznek láthatók, amelyek szeretetet, tiszteletet és bámulatot keltenek fel minden komoly gondolkozású, nemes jellemű és vallásos kedélyű lélekben a történelemnek e kiváló nagysága iránt, melynél nagyobb a történelem nem is mutat föl.

A Jézus történelmi képének e kissé hiányos voltát igyek-

szik is kihasználni a hagyományokhoz ragaszkodó orthodoxia a maga javára, azt állítván, hogy a régi alapnak elvetésével a kereszténységnek egész épülete összeomlik. Azonban azt elhallgatja, hogy a Jézus élete az összes meglevő hagyományok elfogadása mellett is éppen olyan hiányos marad, mint a szabadelvű felfogás mellett, sőt a természetfölötti elemek az ő életének és személyének megértését mindenki számára lehetetlenné teszik. Azonban az orthodoxia ellenvetései már nagyon ismertek, megszo- kottak és így kevésbé veszedelmesek, mint a mitholó- giai elmélet új találmányú fegyverei. Ez elmélet hívei azt vallják, hogy a szabadelvű teológia Jézusa nem törté- neti, hanem csak a mithológiai mesékből kivont emberi alak s így szintén csak költemény, mint az ők Jézusuk, csakhogy az alakja sokkal halványabb, közönségesebb és nem elegendő arra, hogy a kereszténység elterjedését esz- közhelthette volna. Így a szabadelvű teológia felfogása e radikalizmus szerint szintén ósdi orthodoxia, mely az ők új felfogásuk előtt előbb-utóbb meg fog semmisülni. Sze- rintük az egész krisztológia csak olyan szerepű lesz a val- lásban, mint a többi népek mithológiái, melyek primitív ember képzelődésének szülöttei, de a modern hitben helyet egyáltalán nem foglalhatnak.

Korunk teológusainak, de különösen egyházunk leendő papjainak okvetlenül megállapodásra kell jutniok e kér- dés körül és meg kell találniok az irányt, amelyet követve, hitünk és egyházunk létezésének jogosultságát meg tudják indokolni és meggyőződésük erejével másokkal is elhi- tetni, hogy nekünk van evangéliumunk, mely az üdvös- ségre, a lelki meggyőződésre vezet.

A szabadelvű teológiai gondolkozás mellett sok igen szép bibliai leírás elveszti tán történeti valóságát, vagy tán csak átvitt értelmű igazság lesz. De megjelenik, vagy akár föltámad mögöttük egy nagy jellem, egy nagy em- beri lélek, mely érthető és elegendő ok lesz a keresz- ténység egész életének, mint történeti jelenségnek a meg- magyarázására. Ez felemeli az embert a maga kishitüsé- géből, melyben magát csak a felsőbb hatalmak eszközei- nek és bábjainak tekinti és átalakítja történelmi tényezővé,

ki maga is tud e földön hatni, alakítani és a maga történelmét megcsinálni.

Ez a történeti Jézus élt abban a korban, amelybe őt a róla fenmaradt tudósítások is helyezik, bár születésének évét, hónapját és napját nem tudjuk kétségbevonhatlanul megállapítani. Józsefnek és Máriának volt gyermeke Názárethben, és testvérei is voltak. Zsidó világfelfogásban nevedekelt. Mikor már gondolkozni is tudott, kortársainak sok szokását, nézetét és meggyőződését helytelennek találta és javítani akarta. Kiment a másik, részben hozzá hasonló tanítóhoz, Keresztelő Jánoshoz, a puszta és megkereszteltette magát általa. Tanítványokat vett maga mellé, kik az ő terveinek részesei voltak. Rövid pályafutás után Jéruzsálemben keresztre feszítették, mint olyan embert, akit tanításai miatt a hatalom az akkori társadalmi rendre veszedelmesnek tartott.

Ennyi történelmi alap teljesen elegendő arra, hogy tanításait is, mint történelmi tényeket, figyelemre méltassuk, értékeljük és ha azokat megfelelően találjuk, a kereszténység nagy épületének alapjaként tekintsük és forrásként annak a nagy lelki áramlatnak, amely az emberiség egy jelentékeny részét ma is magával viszi s amelyen a keresztény társadalom ma is tovább halad.

Nem azt jelenti ez, hogy amit a bibliai tudósítások róla állítanak, azok mind az ő hiteles tanításai voltak. Még azt sem jelenti, hogy amit ő tényleg tanított, azok minden időkre és minden társadalomra elfogadható és eszlatkozhatlan igazságok, vagy megdönthetetlen erkölcsi elvek lennének. Hanem csak azt jelenti, hogy a vallásos gondolkozás, mely Jézus előtt is meg volt s amely nélküle is fejlődött volna, a történelmi Jézus által új irányt és nagyobb erőt kapott, amelyet már az emberiség történetéből kivenni semmiféle theoria mellett sem lehet.

Amint születése, élete és halála, úgy tanításai sem csodások, nem természetfölöttiek, hanem olyanok, amelyek az azelőtti vallásos gondolkozáson túl mentek és változtattak ugyan, de ez csak törvényszerű és természetes haladás, amelyet teljesen meg lehet értenie az embernek s amely természetes következménye volt és lehetett az előz-

ményeknek. Jézus nem tanított mást, mint a többi vallásalapító, sőt tán nem is lehet olyan találni az ő összes tanításai között, ami egy, vagy más alakban kifejezésre nem jutott volna a próféták és a rabbik tanításaiban. Azonban a közös elveknek és érzelmeknek ő tudott leginkább jelentést adni, mások előtt is azok komolyságát és fontosságát érezhetővé tenni és a saját maga világfelfogását és ebből folyó valláserkölesi nézeteit olyan tekintélyre emelni, mely a mai kor emberében is tisztelet és bámulat tárgyává és olyan eszmény, mely megvalósulásra csak a jövőben várhat. A történelem bizonyossága szerint az őt megelőző, valamint az ő korában élt próféták és más lelki vezetők is az ő nagy egyénisége mellett elhalványodtak és messzebbre ható következmények nélkül eltűntek a történelem színpadáról; ő pedig ma is a többiek fölött álló minta és eszménykép a keresztény világ számára, ki irányt jelöl és szabályokat állít meg a népek millióinak. Ő az az emberi jellem, amelyhez közelítve az ember úgy érzi, hogy az istenhez közeledik. Ő az az emberi hívő lélek, kit a maga hitében istenhez legközelebb levőnek ismerünk s akit olyannak tekintünk, akihez hasonlónak lenni más ember is tud és más ember is lesz, aki csak küzd az eszményiért és hű marad ahhoz, amit magában isteninek érez. Ő az az isten fia, akihez valahányszor nem hasonlítunk, érezzük, hogy emberi rendeltetésünktől, isteni hivatásunktól esünk el és leszünk a Sátán fiaivá. És ő az, aki folytonosan előttünk jár eléretlenül és megvalósítlanul, de folyton maga felé húzva minket, mint egy hatalmas vonzó erő.

Nagy tévedés volna azonban azt hinnünk, hogy a Jézus személyéhez tapadott nem történeti elemek gondos eltávolítása után egy korunk igényeinek, gondolkozásának és várákozásának teljesen megfelelő, modern hívőt találunk a történelmi Jézusában. Az ő élete nem volt csoda, hanem csak a természet örök törvényei alatt álló tünemény. Fogalmai, tanításai, hite és tudása egészen csak az ő koráéi voltak azoknak sok gyarlóságával, korlátoltságával és hiányaival. Ő nem a huszadik század társadalmi, tudományi, művészi és gondolkozási körülményei között élt és működött, hanem tizenkilenc századdal előbb

s így csak korának gyermeke lehetett. Valódi tanításai-
ban is találhatunk tehát olyant, ami csak az ő korában
és körülményei között volt igaz és helyes, sőt valószínű-
leg olyant is, amit a történelem és a későbbi megfigyelés
megeáfolt. A földet ő is csak egy nagy lapos felületnek
tekintette, mely fölött az ég szilárdan volt kiterjesztve.
Hitt mindkettőnek, az égnek és földnek elmulásában. Sőt
azt tán sokkal hamarabb bekövetkezőnek gondolta, mint
mi gondoljuk. Hitt az isteni hatalom csodás működésé-
ben s annak beavatkozását az emberek ügyeibe éppen
úgy bihette, mint kortársa, Keresztelő János. Hihette és
hitte is, hogy isten éppen általa akarja a világot átalakí-
tani; sőt arra a meggyőződésre is juthatott, amikor az ő
tanai iránt a világot közönyösnek s tán ellenségesnek is ta-
pasztalta, hogy isten közbe lép ő érette. Hihette azt is,
hogy isten neki az új világrendben messiási szerepet ad
és hogy ez még annak a nemzedéknek életében bekövet-
kezik. Azonban e tévedések korának hiányos ismeretei-
ből, előítéleteiből és ezeken alapult téves gondolkodásá-
ból mind megérthetők és semmit sem vonnak le az ő er-
kölsi nagyságából, hanem azt még növelik is. Mert tu-
datlan korban helyesen itélni, előítéletek között az igazat
megtalálni és visszaélések között igaz maradni még szen-
vedések és az élet feláldozása árán is, sokkal bámulato-
sabb erkölcsi nagyságot tételez föl, mint ha azt valaki
fejlettebb korban, biztosabb tudás mellett és kevesebb ki-
sértés között cselekszi meg. Éppen ez a lelki nagyság és a
megszokottól elütő viselkedés sugalta azt kortársainak és
követőinek, hogy Jézusban többet keressenek, találjanak
és higgyenek, mint amire ember is képes. Az ő rendki-
vüli viselkedését és példátlanak hitt életét az ő tanítvá-
nyai, követői és bámulói semmiképpen nem tudták meg-
magyarázni önmaguknak, ha csak egy más világ képzelt
hatását nem tételezték fel benne. Amikor pedig ezt már
feltételezték, akkor megnyílt az út mindennemű metafizí-
kai spekulációra és ennek szertelenségeire is. Ez sugalta
az első keresztények feltámadási, mennybemeneteli és újra-
megjelenési hitét, a Pál megváltástanát és a negyedik
evangélium felfogását az isteni Logos megtestesüléséről.

Ma azonban a világ valóságokban sokkal teljesebb, mint volt az első, vagy második században. A törvényszerű meghódította a csodás hatalma alatt képzelt területeket is. A hagyományos orthodoxia nimfákkal telt berkei eltűntek és a szabadelvű teológia ma már nem a természetfölöttiben, hanem a természetiben keresi és találja meg a Jézus valódi értékét és jelentőségét. A mai kor gondolkozói nem metafizikai elméleteket, hanem valónak hitt történeti elemeket tesznek alapul krisztológiai nézeteik felépítéséhez. E történeti adatok alapján pszichológiai úton vizsgálják a történelem Jézusának lelkét, öntudatát, hitét, meggyőződését, viszonyát az ő istenéhez és vallásos eszméinek értékét és magasságát.

Én ebben a munkában látom a helyes útát a Jézus megismerésére és erre a munkára hívom fel az iskolai év kezdetén is leendő és meglelt lelkészeink figyelmét. Ez a munka nem kicsiny és nem könnyű. Évek hosszú fáradozásai után is még mindig talál az egyéni elme új és meglepő kérdéseket benne. Csak az irodalom megismerése is rendkívüli nehézségekkel jár, mert saját nyelvünkön e kérdésről nagyon keveset találunk. De ennél még nehezebb az elméleti része, az a bölcséleti megokolás, amely határozott hit- és világnézetet teremthet és meggyőződéssé válhatik. Azonban lelkészeinknek a munkán mégis keresztül kell menniök, mert ez előfeltétele az ő sikeres működésüknek. Szükségük van a határozott megállapodásra első sorban saját magukért, de nem kevésbé egyházunk érdekében is, melynek határozott jelleget adni e krisztológiai kérdés eldöntése nélkül nem is lehet.

Semmiesetre sem állítom azt, hogy e munka elvégzése és a történeti Jézus lehető teljes megismerése és megértése azonnal biztosítani fogja az egyéni vallásosságot és kegyességet is. Mert erre a célra Jézus megismerése nem éppen elegendő. A vallásosság egyéni tulajdon, amihez egyéni öntudat, személyes élet és ebben a lelki működések összege nyer kifejezést. Ebben a Jézusról való tudásunknak nincs éppen elhatározó és feltétlenül döntő befolyása. Azonban egy nagy jellem megismerése, a vele való foglalkozás, az ő tapasztalatainak és ítéleteinek megismerése,

gondolatvilágának és lelkületének állandó szem előtt tartása mindenesetre olyan lényezők, amelyek az egyéni jellem kialakulására mély hatást gyakorolnak és gyakoroltak minden időben. Mindazok számára, akik az életet komolyan fogják föl, akiknek az emberi élet többet jelent, mint valamely féreg élete, akiknek vannak eszméik és azoknak megvalósítására akaratauk: a történeti Jézus mindig lelkesítő példa marad, mert nem ismerünk még olyan embert, aki annyira értett volna ahhoz, hogy az eszményt a maga életével megvalósítsa, mint ő értett.

Lehetnek ugyan és voltak is egyes hatalmas szellemek, akik az ő és más történeti személyek példája nélkül is csak intuición útján magas színvonalú erkölcsi és vallásos élethez jutottak. De az objektív elemnek, a külső világak és történeti példáknek szemlélése, a jelenségeken való elmélkedés legalább a többség számára mindig az a létra volt, amelyen a magasba, az isten felé legkönnyebben közeledhetett. Az unitarizmus a történelem Jézusát tekintette mindig annak az útnak, amelyen az Atyához legkönnyebben lehet eljutni. Ő az út, az élet és az igazság és nem adatott nekünk az ég alatt más név, amely által kellene megtartatnunk. Hallgassuk őt, tanulmányozzuk az ő példáját és elmélkedjünk az ő istenéről, mert így megtalálhatjuk a magunkét is. Úgy legyen.

Babylon befolyása a héberek ős vallására.*

Irta: Györfi István.

Egészen a múlt század közepéig tudásunk a babyloniak vallását illetőleg igen szűk körben mozgott. Ugy szintén az ismeretlenség homályába volt burkolva, vagy éppen teljesen ismeretlen is volt igen sok, az Ó-szövetségben leírt, héber vallásos intézmény, szertartás. Az 1842-ik év — amikor Botta francia konzul megkezdte ásatásai sorozatát a Tigris folyó partján — Mosullal átellenben fekvő halmokon — egy új korszak határköve és záloga az ős héber vallás helyesebb megértésének és magyarázatának. A buzgóság és lelkesedés, amellyel Botta munkálkodott a több mint kétezer léve elrejtett feljegyzéseknek és emlékeknek napfényre hozásában, világszerte érdeklődést kelt. Rövid időn belül Anglia, Franciaország, majd később Németország és Amerika kelnek nemes versenyre a gazdag szellemi kincseket ígérő munka folytatásában. És ma egy félszázaddal később, sok nemes élet, nagy szellem áldozata árán, tudásunk a babyloniakról kiterjed visszamenőleg egészen a negyedik évszázadig Krisztus előtt. Az ős babyloniai városok, emlékek, királyi könyvtárak napfényre hozása pedig igen jelentékenyen segít a héber val-

* Használt forrásművek:

Az időközben ásatások folytán napfényre került szöveggyűjtemény:
L. W. King: „Magic and Sorcery etc“.

G. Smith: Exploration and Discovery on Site of Ninive. Roger: History of Babylonia and Assyria. (Az ásatások legrészletesebb tárgyalója, 2 kötet. New-York és London 1900).

Hilprecht: Exploration in Bible Land. Hasting's Dictionary of the Bible: Pótkötet, The religion of Babylonia. Fred. Delitzsch. Babel und Bibel. W. Robertson Smith: The religion of the Semites és The old Testament in the Jewish Church.